

PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka
Univerzita Karlova

Z česky psané korespondence na berkovských panstvích mezi lety 1623–1643

Kolokvium Historický text a jeho interpretace
23.–25. října 2024, Kozojedy

Blanka Nedvědová

Cíl

- přispět ke zmapování dobového úzu česky psaných dopisů
- epistolární praxe, komunikační potřeby v daný čas na daném místě

Struktura příspěvku

- I. charakteristika textů a jejich zpracování
 1. teritoriální vymezení textů
 2. adresáti a pisatelé dopisů (autorství)
 3. paleografické poznámky (grafická stránka dopisů)
- II. dobová listovní praxe
- III. struktura dopisů
- IV. uplatněné epistolární promluvové typy
- V. témata dopisů, explicitnost vs. implicitnost
- VI. poznámka ke slovní zásobě

I. Charakteristika textů

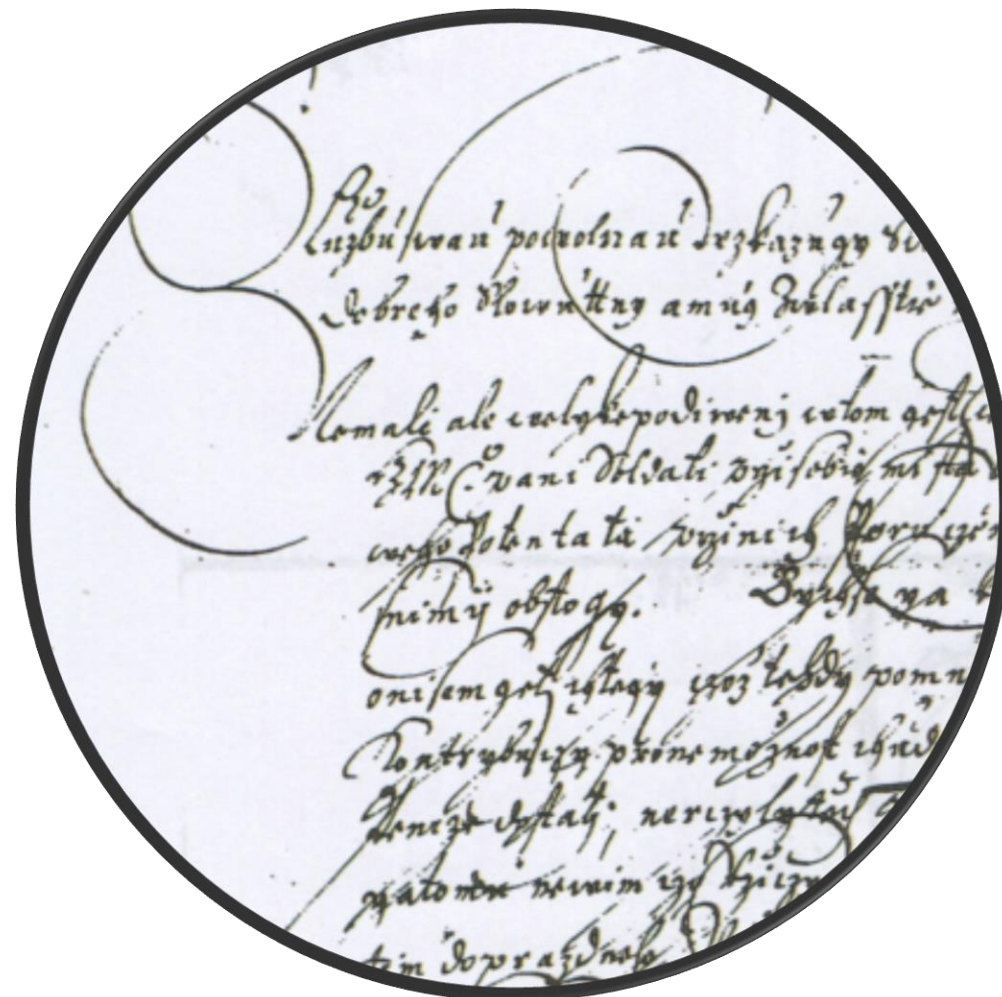
1. Berkovská panství (teritoriální vymezení)

Budišov – 1572 koupil panství Václav starší Berka z Dubé

Dačice – 1622 koupil Lev Burian Berka z Dubé

Slatiňany – 1622 koupil Lev Burian Berka z Dubé

Rychmburk – ve vlastnictví Berků z Dubé od 1555

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is written in a dark ink on aged, slightly textured paper. The script is dense and characteristic of the early modern period. The visible text includes:

...
Zajduť se do ...
od ...
...
...
...
...

MK_1 28. října 1636

2. Adresáti a pisatelé (autorství)

- Hraběnka Františka Eusebie Hypolita Berková (*1592 – †1644), manželka Lva Buriana Berky z Dubé (*1586/1590 – † 26. března 1625/6)
- Matyáš Ferdinand Berka z Dubé (*1620 – †1644)
- Jiří Kroužek – dačický úředník správce (1623-1643 v Dačicích)
- Jan Achilles – rychmburský úředník správce (1633–1634 v Rychmburce, v l. 1623 a 1624 v Budišově)
- Jan Zelinka – 1643 správce na Rychmburku

17 listů

- hr. Františka E. H. Berková (písař) → dačický úředník Jiří Kroužek (FK1-**3**; 1636 –1639 ačkoliv už panství spravoval Matyáš)
- dačický úředník Jiří Kroužek (písař) → hr. Františka E. H. Berková (KF1-**4**; 1636-1643 ačkoliv už panství spravoval Matyáš)
- hr. Františka E. H. Berková (písař) → rychmburský úředník Jan Achylles (FA1-**3**; 1633)
- rychmburský úředník Jan Achylles (autograf ?) → hr. Františka E. H. Berková (AF1-**3**; 1633 + 1634)
- hr. Františka E. H. Berková (písař) → Jan Zelinka (Rychmburk) (FZ**1**; 1643)
- Jan Achylles (písař) → Jiří Kroužek (AK1-**2**)
- hrabě Matyáš Ferdinand Berka (písař) → Jiří Kroužek (MK**1**)

Autografy?

V B. f. m. mam neznamy k. d. m. s. z. b. a. r. a. n. j. z. a. b. m. y. b. e. v. b. r. a. t. y.
f. o. u. s. i. s. f. m. f. u. z. b. r. a. t. y. v. l. a. s. t. e. v. d. r. a. f. m. p. l. e. t. e. n. i. s. d. o. d. e. n. i.
D. n. e. s. f. m. o. d. y. l. a. n. j. d. o. b. i. t. a. d. f. m. k. e. n. i. m. o. m. a. m. a. b. i. s. d. e. j. d. e. n. i.
P. o. t. a. i. d. f. m. k. u. s. e. l. a. k. e. n. i. s. u. r. a. f. o. n. j. d. e. v. i. d. n. i. s. a. t. y. l. e. l.
a. d. i. m. v. f. m. v. d. o. f. a. m. f. a. m. i. d. e. v. i. d. n. a. s. i. m. i. n. i. m.
G. a. l. l. i. m. 3. d. a. t. u. s. i. s. d. a. t. e. 15. 11. 17. 13. 17. 13.

Prošona
p. o. s. t. a. v. e. n. j. p. o. d. a. n. j.

ojz. s. i. z. i. k. a.

Autografy?

Urzeczona Daczielka Przejagam na Janu toz do dobrej Zdravij
 Moji uabe sem Mrazoz dattum 28 gbris Wojnyala leditrazym
 do gladate zie to Nebiky Syna mozo donna statat Margharavichy
 god odrodziny Hadlam se trissim zoltavoz Synu mem sylicy
 vorisyngij Zie seuit lap ma tofo gomu srdiznie Przej aby dzo
 Zdrav by galo Manzally Zie odemni rozdravita at golo Felnie
 spatringo zie na goji Szerevno toz dobyzy opatringij Prjitom zam
 dynamy Zie to Moranie budata gmitij Szerfaj Kercoty a obravata
 to buralow truj Szicj sinu mufnyj go Prjaj Gymij Lydrogan puz roge
 usavaty Mozo budau gmitij Zde Gymnij Anaxlijjim stin uas Janu
 Sofu Poravicypm dattum vprazje dni 6 Decembra 1638

[Handwritten signature]

aniedzynki Daczielka Przejagam na Janu toz do dobrej Zdravij
 Moji uabe sem Mrazoz dattum 28 gbris Wojnyala leditrazym
 do gladate zie to Nebiky Syna mozo donna statat Margharavichy
 god odrodziny Hadlam se trissim zoltavoz Synu mem sylicy
 vorisyngij Zie seuit lap ma tofo gomu srdiznie Przej aby dzo
 Zdrav by galo Manzally Zie odemni rozdravita at golo Felnie
 spatringo zie na goji Szerevno toz dobyzy opatringij Prjitom zam
 dynamy Zie to Moranie budata gmitij Szerfaj Kercoty a obravata
 to buralow truj Szicj sinu mufnyj go Prjaj Gymij Lydrogan puz roge
 usavaty Mozo budau gmitij Zde Gymnij Anaxlijjim stin uas Janu
 Sofu Poravicypm dattum vprazje dni 6 Decembra 1638

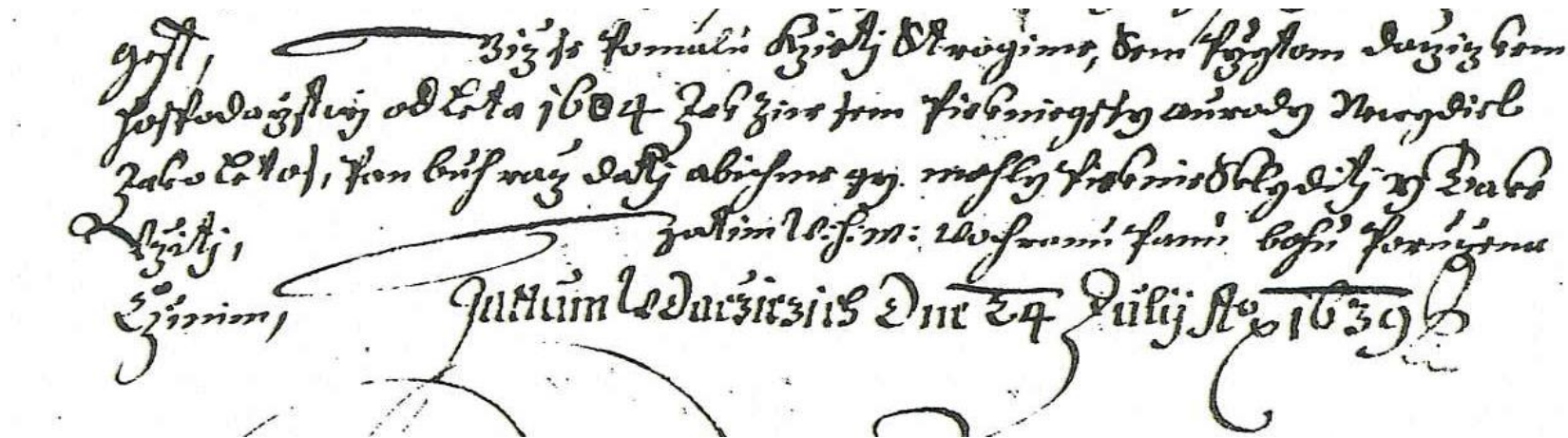
[Handwritten signature]

Adresná stránka

3. Paleografické poznámky

- novogotická kurzíva, česká
- polokurzíva v datačních formulích (FK3) + v FK2 slovo *Recruty*

- diakritika + konvenční písařská znaménka (tečka nad -i-, -j-, -y-; čárka nad -u-)

II. Dobová listovní praxe

Prokopa, písaře novoměstského, česká Ars dictandi (2. pol. 15. st.)

Mikuláš Šúd ze Semanína: *Formy a notule listuov všelijakých, jichž stavové v tomto království vuobec požívají.*
Praha 1547.

Šebestyán Fauknar z Fonkenštejna: *Titulář obsahující v sobě v jazyku českém předně formy listův všelijakých v potřebách lidských.* Praha 1589.

- listy uzavřené, poselací
- doporučená struktura 5 částí (Prokop)

- 1) **salutatio** (pozdrav)
- 2) **exordium** (přístup, „oblahod“ Prokop)
- 3) **narratio** (líčení, vyprávění)
- 4) **peticio** (prosba)
- 5) **conclusio** (závěr, „odplata“ Prokop) + rozlučovací formule
+ datační formule a podpis

Balbín Bohuslav: *Verisimilia humaniorum disciplinarum*. Praha 1666.

„Moje rada zní takto: máš-li psát list, mysl si, že přicházíš návštěvou k tomu jemuž píšeš. Především – vím dobře, že neopomineš – poctíš ho pozdravem a nějakou dáš najevo svou lásku; potom rozvedeš jádro věci, při čemž budeš používati rozumových důvodů anebo bojovat city. Na konec učiníš všemožné sliby. Hle, obsah a rozvržení celého listu!“ (Ryba, s. 27)

III. Struktura listů

- vždy datační formule (s místem napsání listu) + podpis
- všech 5 (resp. 6 počítáme-li i „rozlučovací formuli“) částí **žádný**, vždy chybí conclusio (dáno tematikou a povahou vztahu komunikantů)

Zjednodušená struktura

- 1) salutatio, narratio + petitio **4** (2xFA, 1xFZ, 1xFK1)
- 2) salutatio, exordium, narratio + petitio **4** (1xMK, 2x AK, 1x FK3)
AK – spojuje salutatio a exordium
- 3) salutatio, narratio + petitio, rozlučovací formule 8 (3x AF, 4xKF, 1xFA1)**
- 4) salutatio, exordium, narratio, rozlučovací formule **1** (FK2 – nemá žádné požadavky)

IV. Uplatněné epistolární promluvové typy

- **Promluvový typ** (Jelínek v PMČ, s. 703) - uzuálně daný způsob uspořádání jazykových prostředků, vázaný na obecně definovatelné komunikační podmínky objektivní, mezi něž můžeme zahrnout i komunikační funkce.
- Epistolární promluvové typy – jsou úzce spjaty se strukturou listu
 - adresát hraběnka – explicitní vyjádření (adjektivní či adverbialní) podřízenosti , poslušnosti a oddanosti především (ale nejen) v rámcových částech listu
 - adresáti úředníci (od výše či stejně postaveného pisatele) - explicitní vyjádření (adjektivní či adverbialní) přízně a náklonnosti

salutatio a exordium

Jiříku Kroužku, věrný milý. Zdraví a všeho dobrého přeji vám rád (MK)

Ouředníku dačický (FK1)

Ouředníku dačický, Přeji vám na Pánu Bohu dobrého zdraví (FK2)

Ouředníku dačický, od Pána Boha zdraví a jiné všecko dobrý přeji vám ráda (FK3)

Ouředníku rychmburský (FA1,2, 3)

Jane Zelinko, ouředníku rychmburský (FZ)

Službu svou vzkazuji, slovutný pane a příteli můj zvláště milý. Téhož zdraví na Pánu Bohu i jiného všeho dobrého vinšující přeji Vám věrně rád (AK1)

Službu svou povolnou vzkazuji s vinšováním od Pána Boha mnoho dobrého slovutný a můj zvláště milý a důvěrný pane bratře (AK2) (KF3,4)

Vaší Milosti, Vysoce urozená hraběnko a paní, paní má milostivá (AF1, 2, 3)

Vaší Milosti, Vysoce urozená paní hraběnko, paní, paní mně milostivá a dědičná (KF1,2)

Vaší Milosti, Vysoce urozená hraběnko, paní, paní mně milostivá a dědičná. V. H. M. na Pánu Bohu zdraví i jiného mnoho dobrého věrně vinšuji a žádám (KF4)

rozlučovací formule

S tím vás Pánu Bohu poroučím (FK2)

S tím milost boží s námi (FA1)

S tím V. M. v možnou ochranu Pána Boha všemohoucího poroučím. + V. M. věrný poddaný a ponížený služebník (AF1)

S tím V. M. ochraně Pána Boha všemohoucího poroučím. + V. M. věrný poddaný a ponížený služebník (AF2,3)

S tím/Zatím V. H. M. v ochranu Pánu Bohu poručena činím + V. H. M. poslušný (a snížený) poddaný (KF1,2,3,4)

V službách volný (AK1)

Pana bratra poslušný sluha (AK2)

V. Témata (narratio + petitio)

Tematika listů

- prosté pokyny, co má úředník učinit (např. týká se financí, hospodářského provozu panství, zásobování z panství do Prahy) / úředník píše, co činí, resp. co od hraběnky/úředníka z jiného panství potřebuje
- explicitní performativní formule (*poroučím, že mi o tom zprávu dáš; poníženě žádám, že mi ráčíte milostivě napsati; oznamuji; pošlete*)
- úředníci informují o chodu panství (hospodářství) a/nebo o potížích (svých a ostatních poddaných) spojených s pobytem vojsk na panstvích (třicetiletá válka) často spojeno s líčením vlastních pocitů

Waka domně bliznost poloze nagest domě zřámy dom. vyjímáno, a kně
mu Ně mežkeho puzilozě nagestom vyjímáno, Probi šteroj gynage
od pomida bi nemohu nejlz puzamj pravdie gje, abo ba kbo,
Zie gest negaly šapral od šumpanj šana šejmana šolnšau na
Onemj ševtemj šamy šemom šumj nra žimj do křj šoda na čun,
ly' 22. M. šyčmburjše šurakate šu šob šymil, šleboje šlauma šun,
šola šlo rui ša šolm šly šeplo šo šegal, šim štarzem nenalžito
šachazol, Erubly, šomory šodruval, gje šemj vidiolo šobral, gje

AF1

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a dark ink on aged paper. The script is dense and features many flourishes and loops. The text is arranged in several lines, with some words and phrases highlighted in yellow. The highlighted areas include the word "namis" in the second line, "mize" in the fourth line, and "godnam" in the fifth line. The text appears to be a mix of Czech and possibly Latin or German words, given the historical context of such documents. The overall appearance is that of a well-preserved but aged piece of handwriting.

AK1

Explicitnost vs. implicitnost

yeuie jehulo Jfrarocje na rješimbitroce Jomijjuu nam rojilegt
Jani Anarzi rofejjuu Jva dicit juijef Jenz ad rofraz
zz yamiraris jbatz
Jfrancisca

umogte mi jazlj že vau. tak malo Javijj Joflata su vafse Juij
Juijui Juii na Juijjeje roju roju. to o Juijui Juii že vau
tak; Bide utego Javomatj gcu Jove. vstegstte Jau Jracovotj
vfat vaf Jau Buj Juf obotj jako Jutjje goBa Lij gcu
Jupelijvoj B. d. ite

VI. Poznámka ke slovní zásobě

- na 50 lexikálních jednotek
- v LDHBC nedoložené, či doložené toliko spoře
- spojené s pohybem vojáků a hospodařením na panstvích
- 27 substantiv, 9 verb, 7 adjektiv a 7 adverbíí

Spoře: 50–30 dokladů (10)

AF1 – *soldát* 43

MF1 – *odplacovati se* 42

AF2 – *bezelstně* 40

AF1 – *pěšky* 39

KF4 – *štolmistr* 38

KF1 – *vědro* 37

KF3 – *hovězí* (dobytek) 35 (ovčí 56)

AF1 – *poprati* 34

FK1 – *nádobka* 34

FK3 – *nyničko* 30

29 –21 dokladů (13)

AF2 – *nemírný* 29

AF2 – *trýzniti* 29

AF3 – *strašlivě* 28

KF1 – *bečka* 27

AK2 – *klisna* 26

FK1 – *deputýrovaný* 26

FK3 – *podzimek* 26

KF1 – *řeřábek* (lemma „jeřábek“) 25

AK1 – *mříž/e* 5+21

AF2 – *rejtárstvo* 24

AF1 – *neslušnost* 24

AK1 – *karneta* 22

AF1 – *ordinancí* (rozkaz) 21

20–11 dokladů (9)

AF3 – *komendýrovati* 19

AF1 – *kaprál* 17

AF2 – *kundšoft* 16

AF3 – *porce* (zde příspěvek na stravu?) 15

AK2 – *vachtmistr* 14

AF1 – *zverbovati* 13

KF2 – *doplaviti* (o dřevu) 13

AF2 – *arestýrovati* 12

K2 – dodání 11

do 10 dokladů (15)

AF2 – *bytí* 10

FK3 – *žetí* 10

AK2 – *laciněji* 9

KF1 – *koroptev* 9

KF1 – *bahniti se* (o ovcích) 8

FK1 – *vyčtení* (vypočítání) 8

AK1 – *ondyno* (lemma *ondeno*) 8

AF3 – *odpravení* (zde vyslání posla) 7

AF2 – *viktuální* 6

AF3 – *přinejmenším* 4

AF3 – *servicie* 4

KF4 – *datýrovaný* 4

AF3 – *ložírovati se* 3

AF1 – *zepraný* (zde zbitý) 3

AF1 – *verbování* 1

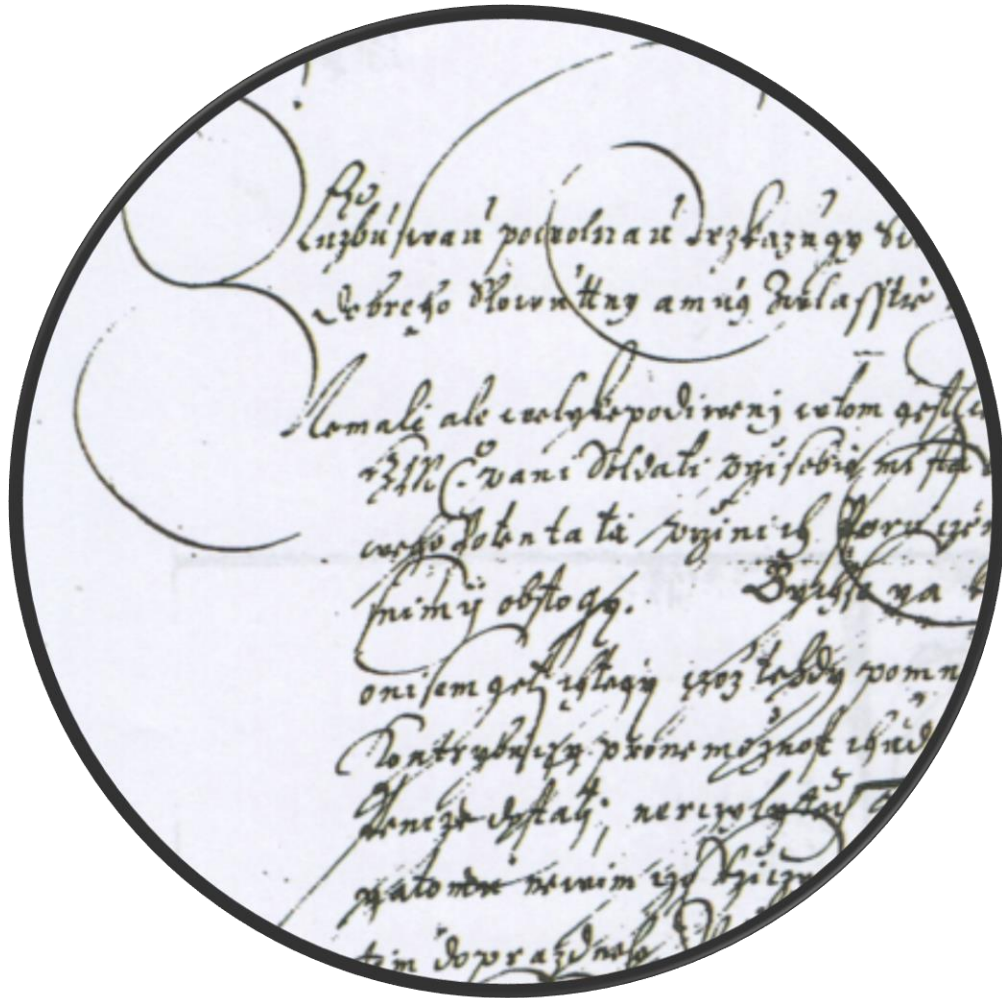
Vůbec (5)

KF1 (adresná stránka) – *maršáľková, komorníková*

AF1 – *gefrait* (Kapral z Gefraytem, a gynymi soldaty ... prizgel)

AF1 – *sprostovlasilá* (tehož kaprala gyž tu nezaftihl, tolyko tu Zienu sproftoWlafylau, zePranau)

AF1 – *špalírování* (až je soldati ze Skutcze, Poněwadz je to sfpalyrowanij Gruntuw W. M. a Cwartyru Regymentu toho dotykalo tu doftaly)

- Vznik tohoto příspěvku podpořilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v rámci *Institucionální podpory na dlouhodobý rozvoj výzkumných organizací – Cooperatio HUM/"Linguistics"* - Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta (2024)

Výběr literatury

BISTRICKÝ, J. a kol. Za Berků a ve víru třicetileté války, In: Dějiny Dačic, Jihlava: Ekon, 2002, s. 115-127.

HABROVÁ, Vendula: Obecná škola v Dačicích v letech 1890-1953. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v ČB, Teologická fakulta, 2015.

HAUSVATEROVÁ, Klára: Obec Újezd a tamní hospodáři. Bakalářská práce. ÚPVHaA. Brno. 2016.

HLEDÍKOVÁ, Z. – KAŠPAR, J. *Paleografická čítanka*. Praha: Karolinum, 1982.

HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R.: *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany: H & H, 1993

JELÍNEK, Milan: *Stylistika*. In: Příruční mluvnice češtiny. NLN, Praha 1996. (PMČ)

MAREŠ, František (ed.): *Prokopa Písaře Novoměstského Česká „Ars dictandi“*. Praha, 1900.

MICHALOVÁ, B.: Epistolární promluvové typy a řečová etiketa ve 2. pol. 17. stol. Nejedlý, P. – Vajdlová, M. (Eds.): *Verba et historia: Igoru Němcovi k 80. narozeninám*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2005, 233–240.

NEDVĚDOVÁ, B.: K hláskosloví korespondence 2. pol. 17. století. *Žena, růže, píseň, řeč. Sborník na počest životního jubilea Radoslavy Kvapilové Brabcové*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, 95–103.

NEJEDLÝ, P. et al. Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010. Dostupné z www: <https://madla.ujc.cas.cz/>

RYBA, Bohuslav: *Verisimilia humaniorum disciplinarum – Nástin humanitních disciplín*. Praha: Univerzita Karlova, 1970.

RYBIČKA, Antonín. *Mandát Františky Hippolyty Eusebie hraběnky Berkové poddaným panství Rychmburského, Rosického a Slatiňanského okolo r. 1620-1628*. In: *Čas. Čes. Muz.*2. Praha, 1843, str. 163–178.

VÁCLAVEK, Bohuslav: *Úvod*. In: *Český listář*. Praha 1949.

VESELÁ, Jaroslava: *Disciplinace poddaných na základě nástrojů vrchnostenské správy na sklonku 16. a v 1. polovině 17. století*. Diplomová práce. Ústav českých dějin FF UK. Praha 2019.

VINTR Josef, 1998: Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické CXXI* (3–4), 341–346.

Prameny

SOA Praha, Velkostatek Zbiroh

PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka
Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta, Magdalény Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Děkuji Vám za pozornost.